

УДК 338.532.42

Петришин Л.П.
кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

PECULIARITIES OF ECONOMIC BEHAVIOR OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN LVIV REGION

АНОТАЦІЯ

У статті проведено аналіз окремих показників, які характеризують економічну поведінку сільськогосподарських підприємств. Визначено кількість сільськогосподарських підприємств Львівської області, які спеціалізуються на виробництві окремих видів продукції. Виявлено відмінності в рівні інтенсифікації виробництва в малих, середніх та великих за розмірами підприємствах. Встановлено наявність тенденції до нарощування рівня концентрації виробництва. Зроблено висновок про ідентичність політики всіх підприємств у сфері оплати праці.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, економічна поведінка, спеціалізація, концентрація виробництва, рослинництво, тваринництво.

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ отдельных показателей, характеризующих экономическое поведение сельскохозяйственных предприятий Львовской области, которые специализируются на производстве отдельных видов продукции. Выявлены различия в уровне интенсификации производства в малых, средних и больших по размерам предприятиях. Установлено наличие тенденции к наращиванию уровня концентрации производства. Сделан вывод об идентичности политики всех предприятий в сфере оплаты труда.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, экономическое поведение, специализация, концентрация производства, растениеводство, животноводство.

ANNOTATION

The article analyzes some indicators that characterize the economic behavior of agricultural enterprises. The number of agricultural enterprises in the Lviv region, which specialize in the production of certain types of products, is determined. The differences in the level of intensification of production in small, medium and large enterprises are revealed. There is a tendency to increase the level of concentration of production. A conclusion is made on the identity of the policies of all enterprises in the field of remuneration.

Keywords: agricultural enterprises, economic behavior, specialization, production concentration, plant growing, animal husbandry.

Постановка проблеми. Аналіз економічної поведінки сільськогосподарських підприємств на макро- та мезорівні дозволяє достовірно оцінити її особливості та виявити існуючі тенденції. Однак такий аналіз не можна вважати повним без його проведення на мікрорівні, адже він дозволяє визначити ті її сторони, які приховуються за усередненими показниками.

Для проведення аналізу на мікрорівні достатньо використати дані по сільськогосподарських підприємствах певної адміністративної області – існуючого масиву статистичних показників вистачить для цього. В нашому дослідженні з цією метою використано дані

в розрізі сільськогосподарських підприємств Львівської області, які в 2016 р. заповнювали статистичну форму 50 сг «Звіт про основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми економічної поведінки підприємств присвятили свої праці Войнаренко Н.П. [1], Войтко В.В. [2], Грачова Т.А. [3], Капленко Г.В. [4], Карачина Н.П. [5], Кудінова А.В. [6] та ін. Їхні праці стали значним внеском в економічну науку як у прикладному, так і теоретичному плані. Однак поза межами їхніх досліджень залишається сільськогосподарська галузь.

Мета статті полягає в оцінці рівня і динаміки показників, які характеризують економічну поведінку сільськогосподарських підприємств на макрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2016 р. форму 50 сг у Головне управління статистики у Львівській області подавали 164 сільськогосподарські підприємства. Виключно виробництвом і реалізацією продукції тваринництва займалося 21 сільськогосподарське підприємство. Зважаючи на загальну кількість підприємств, які виробляли і реалізовували продукцію рослинництва – 143 підприємства, можна зробити висновок, що 89 з них займалися виключно рослинництвом, а 54 – рослинництвом і тваринництвом. Динаміку розподілу сільськогосподарських підприємств Львівської області за галузями сільського господарства наведено в табл. 1.

Встановлено, що протягом 2009-2016 рр. загальна кількість сільськогосподарських підприємств Львівської області, які подавали в Головне управління статистики форму 50 сг, і займалися виключно виробництвом і реалізацією продукції рослинництва, зросла з 88 до 89, а їх питома вага в загальній кількості – з 25,9 до 54,3 відсотків. За аналогічний період кількість сільськогосподарських підприємств, які займалися одночасно виробництвом продукції рослинництва і тваринництва, скоротилася з 216 до 54, а їхня питома вага – з 63,5 до 32,9 відсотків. При цьому кількість підприємств, які займалися виключно виробництвом продукції тваринництва, скоротилася з 36 до

21, а їхня питома вага дещо зросла – з 10,6 до 12,8 відсотків.

Відбувається активний процес згортання розвитку тваринництва в тих сільськогосподарських підприємствах, які традиційно спеціалізувалися на виробництві і рослинницької, і тваринницької продукції. Якщо в 2009 р. приблизно четверта частина сільськогосподарських підприємств виробляла виключно продукцію рослинництва, то в 2016 р. їх налічувалося більше половини. Тенденції в цій сфері у Львівській області нічим не відрізняються від загальнонаціональних.

Виробництвом зернових та зернобобових культур у 2016 р. займалися 123 сільськогосподарські підприємства, тобто 75,0 відсотків від їх загальної кількості, з них виробництвом пшениці – 110 підприємств, а виробництвом кукурудзи на зерно – 43. Середньостатистичне підприємство збирало зернові та зернобобові на площі 1000 га, що засвідчує високий рівень концентрації зерновиробництва. Аналогічний показник по озимій пшениці та кукурудзі був приблизно удвічі меншим.

Серед олійних культур найбільш поширеною на полях сільськогосподарських підприємств Львівської області є соя, яка ще зовсім недавно була на них рідкісним видом. У 2016 р. її вирощувало 91 сільськогосподарське підприємство, а середній розмір зібраної площі з розрахунку на одне підприємство складав 372 га. Соя поступово витісняє зі структури посівних площ озимий ріпак, виробництвом насіння якого в 2016 р. займалося 59 сільськогосподарських підприємств при середній площі посіву 454 га. Кожне п'яте підприємство значну частину посівних площ відводить під соняшник.

Надзвичайно високим є рівень концентрації виробництва цукрових буряків. Цю культуру в 2016 р. вирощували лише в 14 сільськогосподарських підприємствах, однак в середньому на кожне з них припадало 755 га зібраної площі. Лише 14 підприємств вирощували картоплю і 13 – овочі відкритого ґрунту. Основну частину посівних площ займають зернові та зернобобові, а також олійні культури. З технічних культур на полях сільськогосподарських підприємств залишилися лише цукрові буряки та хміль, вирощування якого в 2016 р. займалися лише два підприємства. В тому ж році в області не було засіяно жодного гектара льону-довгунця, який

ще два десятиліття тому був поширеною культурою. Зведена до мінімуму діяльність сільськогосподарських підприємств Львівської області в галузі садівництва та ягідництва. Серед тих з них, які подавали форму 50 сг, налічується лише одне, що займається виробництвом зерняткових і кісточкових культур на площі 735 га та чотири – виробництвом ягід (3595 га).

Низький рівень розвитку тваринництва в сільськогосподарських підприємствах регіону спричинив значне скорочення посівних площ під кормовими культурами. Оскільки аналогічна тенденція характерна не лише для Львівської області, а й для всієї країни, то в формі 50 сг передбачений мінімум інформації про цю групу культур. На її основі можна встановити, що виробництвом кормових коренеплодів у 2016 р. займалося лише одне сільськогосподарське підприємство Львівської області на площі 11 га, а також те, що силос виробляли лише 15 підприємств.

Основним чинником значного спрощення структури виробництва в рослинництві став неоднаковий рівень прибутковості виробництва різних видів продукції. У 2016 р. рівень окупності виробничих затрат при виробництві зернових та зернобобових культур складав 3,5 відсотків, соняшнику – 57,4 відсотків, сої – 18,5 відсотків, озимого ріпаку – 60,2 відсотків, цукрових буряків – 35,0 відсотків. Оскільки схожі співвідношення за цим показником спостерігаються упродовж багатьох років, керівники сільськогосподарських підприємств, поступаючи раціонально, приймають рішення про вирощування насамперед прибутковіших культур.

Вагомим аргументом щодо вибору структури посівних площ виступає також загальна маса прибутку з 1 га зібраної площі, яка у свою чергу є похідною від величини чистого доходу (виручки) від реалізації продукції. Найвищим цей показник досягається при вирощуванні картоплі та овочів відкритого ґрунту. При вирощуванні зернових та олійних культур він у 2-4 рази менший.

Серед чинників економічної поведінки сільськогосподарських підприємств слід виділити їх розміри. Існують помітні відмінності в цій сфері між малими, середніми та великими підприємствами. Для їх виявлення проводять відповідні статистичні групування. У таких випадках доцільним є групування підприємств не за

Таблиця 1

Динаміка розподілу сільськогосподарських підприємств Львівської області за галузями сільського господарства*

Галузь	2009 р.		2012 р.		2016 р.	
	кількість	У % до всього	кількість	У % до всього	кількість	У % до всього
Виключно рослинництво	88	25,9	78	43,8	89	54,3
Виключно тваринництво	36	10,6	19	10,7	21	12,8
Рослинництво і тваринництво	216	63,5	81	45,5	54	32,9
Всього	340	100	178	100	164	100

*Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

обсягом виробленої ними валової чи товарної продукції, а за розміром посівної площі певної сільськогосподарської культури чи чисельністю поголів'я певного виду тварин.

У табл. 2 наведено результати групування сільськогосподарських підприємств Львівської області за розміром посівних площ (зібраної площі) озимої пшениці. Оскільки загальна кількість підприємств, що займалися її виробництвом у 2016 р. складала 110, то їхню сукупність доцільно, на нашу думку, поділяти на чотири групи: дрібних, малих, середніх та великих підприємств. Кількісні межі цих груп відображено в таблиці.

Аналіз результатів статистичного групування дозволив підтвердити вірність гіпотези про наявність відмінностей в економічній поведінці дрібних, малих, середніх та великих за розмірами сільськогосподарських підприємств. Вони проявляються насамперед у такому показнику, як величина виробничих затрат на 1 га, в якому знаходиться своє відображення рівень інтенсифікації виробництва озимої пшениці. Якщо в першій групі він складає 10,4 тис. грн., то в четвертій – 17,8 тис. грн., тобто на 71,2 відсотків більше. При цьому слід зауважити, що до четвертої групи віднесено не просто великі, а особливо великі сільськогосподарські підприємства, свідченням чого є середній розмір зібраної площі на одне підприємство, який складає 3142 га.

Підвищення рівня інтенсифікації виробництва призводить до зростання рівня врожайності озимої пшениці. Так, у четвертій групі цей показник (55,1 ц/га) на 43,5 відсотків вищий від показника першої групи (38,4 ц/га). Спостерігаються значні міжгрупові відмінності і в показниках за величиною окремих елементів виробничих витрат. Зокрема, дрібні підприємства змушені витрачати більше від великих погектарних витрат на насіння і посадковий матеріал, а також на пальне та мастила. Ефект масштабу виробництва в цій сфері є чітко вираженим. Водночас великі сільськогосподарські підприємства

витрачають більше коштів на внесення мінеральних добрив як одного з основних чинників підвищення інтенсивності виробництва та урожайності сільськогосподарських культур.

Характерною є відсутність міжгрупових відмінностей по такій важливій статті виробничих витрат, як оплата праці. Її обсяг з розрахунку на 1 га зібраної площі практично не відрізняється в різних групах. При цьому величина названого показника є надзвичайно низькою – 540 грн. в середньому по всій сукупності сільськогосподарських підприємств, що у вісім разів менше порівняно з погектарними витратами на мінеральні добрива.

Економічна поведінка різних за розмірами сільськогосподарських підприємств відрізняється також за загальним розміром питомих виробничих витрат та більшістю їх елементів. Лише у сфері оплати праці вона є однотайною: усі підприємства незалежно від розмірів дуже низько цінують людську працю.

Надзвичайно низький рівень витрат сільськогосподарських підприємств на оплату праці справляє негативний вплив на функціонування системи мотивації праці, призводить до поширення бідності в сільській місцевості. Очевидно, що така економічна поведінка сільськогосподарських підприємств можлива лише в умовах поширеного безробіття в селах і надлишку робочої сили.

Групування сільськогосподарських підприємств за величиною зібраної площі озимої пшениці дозволяє виявити наявність певних тенденцій в їхній економічній поведінці. Для перевірки рівня їхньої стійкості проведено аналогічне групування за розміром зібраної площі сої. Обсяг статистичної сукупності – кількість підприємств, які у 2016 р. займалися вирощуванням сої, складала 91, – є достатнім для цього.

Встановлено, що виявлені щодо озимої пшениці тенденції щодо сої мають дещо інший характер. Зокрема, міжгрупові відмінності в рівні інтенсифікації виробництва були не

Таблиця 2

Показники, які характеризують окремі аспекти економічної поведінки сільськогосподарських підприємств Львівської області залежно від розмірів посівної площі озимої пшениці*

Показники	Групи підприємств за розміром посівної площі озимої пшениці, га				Разом або в середньому
	I – до 100	II – 101-500	III – 501-1000	IV – 1001 і більше	
Кількість підприємств у групі	42	41	16	11	110
Середня зібрана площа на 1 підприємство, га	50	272	699	3142	759
Затрати виробництва на 1 га зібраної площі, тис. грн.	10,4	13,5	12,6	17,8	14,9
У тому числі:					
Насіння і посадковий матеріал	1,05	0,89	0,71	0,90	0,90
Мінеральні добрива	3,61	4,35	4,00	4,60	4,32
Пальне і мастила	1,57	1,28	1,21	1,00	1,16
Оплата праці	0,55	0,53	0,47	0,58	0,54
Довідково: урожайність, ц/га	38,4	49,7	49,4	55,1	51,3

*Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

настільки вираженими – у четвертій групі обсяг виробничих витрат з розрахунку на 1 га зібраної площі був вищим порівняно з першою групою лише на 33,0 відсотків. При цьому він був нижчим, ніж у сільськогосподарських підприємствах третьої групи, і не вищим від підприємств другої групи.

Не спостерігається виражених тенденцій в обсягах витрат на 1 га зібраної площі за окремими їх елементами: насіння і посадкового матеріалу, мінеральних добрив, пального і мастильних матеріалів, оплати праці. Цілком закономірно, що й рівень урожайності сої в різних групах підприємств теж не демонструє чітко вираженої тенденції. Це викликано насамперед невисоким рівнем інтенсифікації виробництва у групі найбільших підприємств, хоча рівень концентрації в них був дуже високим – середній розмір зібраної площі цієї культури з розрахунку на одне підприємство складав 2212 га, що в п'ятдесят разів більше порівняно з першою групою.

Спостерігаються значні відмінності у структурі виробничих витрат на вирощуванні сої та озимої пшениці. У ній значно вища питома вага витрат на насіння і посадковий матеріал і оплату праці. Однак частка витрат на мінеральні добрива і пальне та мастильні матеріали – значно нижча.

Вирощування сої значно вигідніше для сільськогосподарських підприємств порівняно з вирощуванням озимої пшениці та інших видів зернових та зернобобових культур, оскільки в сучасних цінових умовах дозволяє їм отримувати вищі прибутки. Але необхідність дотримання вимог систем землеробства, зокрема науково обґрунтованих сівозмін, не дозволяє їм здійснювати подальше розширення розмірів посівних площ цієї сільськогосподарської культури.

Поряд із спрощенням галузевої структури виробництва в рослинництві відбувається інтенсивний процес її спрощення і в тваринництві. Виробництвом продукції тваринництва в 2016 р. займалися лише 75 сільськогосподарських підприємств з числа тих, що подавали в органи державної статистики форму 50 сг. Найбільша кількість з них займалися вирощуванням поголів'я великої рогатої худоби та свиней – відповідно 32 і 31 підприємств.

Слід відмітити значні відмінності в рівні концентрації виробництва яловичини та свинини. Якщо виробництво останньої відзначається відносно високим рівнем концентрації (середня кількість поголів'я свиней з розрахунку на одне підприємство складала 3958 голів), то виробництво яловичини здійснювали невеликі за цим показником підприємства (середній розмір поголів'я – 215 голів). Високим є рівень концентрації виробництва м'яса птиці та пташиних яєць. У той же час виробництво молока теж здійснювалося в невеликих обсягах в окремих підприємствах.

Тваринництво не відіграє значної ролі в розвитку сільськогосподарських підприємств, окрім високоспеціалізованих свинокомплексів та птахофабрик. Свідченням цього є співвідношення між величиною чистого доходу (виручки) від реалізації продукції рослинництва і тваринництва, яке у 2016 р. складало 4:1 по всій сукупності сільськогосподарських підприємств.

У 2016 р. серед усіх галузей у тваринництві прибутки було отримано лише при виробництві свинини, молока та пташиних яєць. Вирощування великої рогатої худоби є хронічно збитковим упродовж десятиліть, а виробництво м'яса птиці в розрізі окремих років виявляється то прибутковим, то збитковим. Виробництво м'яса птиці забезпечує сільськогосподарським підприємствам 77,3 відсотків усього отриманого обсягу чистого доходу (виручки) від реалізації продукції. Потенційно найбільш перспективною для розвитку в майбутньому є галузь молочного скотарства, яка занепадала прискореними темпами в попередні роки. При цьому в 2016 р. кожна корова приносила 26,3 тис. грн. грошових надходжень у рік. Такий рівень доходів в інших галузях тваринництва неможливий.

Групування 24 сільськогосподарських підприємств Львівської області, які у 2016 р. займалися виробництвом молока показало, що більші підприємства характеризуються значно вищим рівнем інтенсифікації виробництва молока та продуктивності тварин. При цьому структура виробничих витрат в підприємствах першої та другої груп суттєво між собою не відрізняється. Слід відмітити значно вищу питому вагу оплати праці порівняно з галузями рослинництва. Однак вона також має низький рівень, який не забезпечує необхідність повноцінного відтворення робочої сили.

Висновок. Таким чином, аналіз окремих аспектів економічної поведінки сільськогосподарських підприємств на макрорівні не лише підтвердив висновки, зроблені у процесі аналізу на макро- та мезорівнях, але й дозволив доповнити його окремими акцентами. Економічна поведінка конкретних сільськогосподарських підприємств Львівської області практично не відрізняється від неї в інших регіонах країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Войнаренко М.П. Фактор економічної поведінки у діяльності підприємств / М.П. Войнаренко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 1. – С. 61-65.
2. Войтко В.В. Управління поведінкою організації (на прикладі промислових підприємств): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01. – Харків: 2004.
3. Грачева Т.А. Поведення економічного суб'єкта в умовах становлення риночних інститутів: автореф. дис. на соискание ученої ступені канд. екон. наук. – М., 2005.
4. Капленко Г.В. Формування економічної поведінки підприємств: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Г.В. Капленко; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2005.

5. Карачина Н.П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.04. – Львів: 2012.
6. Кудінова А.В. Підприємницька поведінка: сутність та детермінанти її еволюції / А.В. Кудінова // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 4. – С. 104-111.